

УДК 378.373

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.6.7>

Раїса ПРИМА

доктор педагогічних наук, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-3278-1900

Софія ОГРЕБЧУК

здобувач освіти, спеціальність 013 Початкова освіта, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-0039-0777

Бібліографічний опис статті: Пріма, Р., Огребчук, С. (2022). Індивідуальний стиль учителя Нової української школи: теоретичні аспекти. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.6.7>

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ УЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти щодо змісту поняття «індивідуальний стиль учителя», а саме в контексті сьогодення та Нової української школи. Актуалізована необхідність нового вектору освітніх можливостей відповідно до концептуальних засад Нової української школи, націленого на особистість майбутнього вчителя, формування його індивідуального стилю. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності розглядається як сукупність своєрідних проявів учителя як особистості, людини й професіонала, як сукупність неповторних стійких способів діяльності та спілкування, що характеризують індивідуальну манеру виконання педагогічної діяльності.

На основі аналізу існуючих досліджень щодо вивчення індивідуального стилю діяльності учителя як переваги певних мотивів, мети, способів виконання та оцінки результатів діяльності виокремлено такі види стилю: авторитарний, демократичний, нейтральний / ліберальний, емоційно-імпровізаційний, раціонально-методичний, раціонально-імпровізаційний, емоційно-методичний та ін. Розкрито їх особливості, ідентифікацію та розбіжність. В основу запропонованої класифікації стилів покладено такі принципи: орієнтація вчителя на результати навчання; адекватність – неадекватність планування навчально-виховних процесів; оперативність – консервативність у використанні засобів педагогічної діяльності; рефлексивність – інтуїтивність. Узагальнено, що основними особливостями індивідуального стилю вчителя є: тип спілкування, характер, вміння керувати та вирішувати питання, способи взаємодії, методи та засоби навчання, темперамент, комунікативні та організаторські навички, довіра, тон, гнучкість, активність, ставлення. Відзначено, що спрямування освітнього процесу на гуманістично орієнтовану взаємодію його учасників потребує підготовки майбутнього вчителя з відповідним рівнем індивідуального стилю педагогічної взаємодії з учнями. У професійній підготовці майбутніх учителів Нової української школи найвагомішим є вироблення такого стилю педагогічного спілкування й діяльності, що пронизує весь освітній процес початкової школи, є найвищою здатністю фахівця-професіонала й потребує його постійного вдосконалення.

Ключові слова: вчитель, ефективність педагогічних стилів, індивідуальний стиль, нова українська школа, освітній процес, педагогічна діяльність, педагогічне спілкування.

Raisa PRIMA

Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-3278-1900

Sofia OGREBCHUK

Student of Education, Specialty 013 Elementary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-0039-0777

To cite this article: Prima, R., Ogrebchuk, S. (2022). Indyvidualnyi styl uchytelia Novoi ukrainskoi shkoly: teoretychni aspekty [Individual style of the teacher of the New Ukrainian School: theoretical aspects]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.6.7>

INDIVIDUAL STYLE OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL TEACHER: THEORETICAL ASPECTS

The article analyzes the theoretical aspects of the concept of "individual style of a teacher", namely in the context of today and the New Ukrainian School. The need for a new vector of educational opportunities in accordance with the conceptual foundations of the New Ukrainian School, aimed at the future teacher's personality and the formation of his individual style, has been updated. The individual style of pedagogical activity is considered as a set of unique manifestations of the teacher as a personality, person and professional, as a set of unique and stable ways of activity and communication that characterize the individual manner of performing pedagogical activities.

Based on the analysis of existing research on the study of the individual style of a teacher's activity as a preference for certain motives, goals, methods of performance and evaluation of activity results, the following types of style are distinguished: authoritarian, democratic, neutral / liberal, emotional-improvisational, rational-methodical, rational-improvisational, emotional -methodical, etc. Their features, identification and differences are revealed. The proposed classification of styles is based on the following principles: orientation of the teacher on learning outcomes; adequacy - inadequacy of planning educational processes; efficiency – conservatism in the use of means of pedagogical activity; reflexivity – intuitiveness. It is summarized that the main features of a teacher's individual style are: type of communication, character, ability to manage and solve problems, methods of interaction, methods and means of learning, temperament, communication and organizational skills, trust, tone, flexibility, activity, attitude. It was noted that directing the educational process towards humanistically oriented interaction of its participants requires the training of future teachers with the appropriate level of individual style of pedagogical interaction with students. In the professional training of future teachers of the New Ukrainian School, the most important thing is the development of such a style of pedagogical communication and activity that permeates the entire educational process of the primary school, is the highest ability of a professional specialist and requires its constant improvement.

Key words: teacher, effectiveness of pedagogical styles, individual style, new Ukrainian school, educational process, pedagogical activity, pedagogical communication.

Постановка наукової проблеми та її значення. Виклики сучасності актуалізують необхідність підготовки справжніх педагогів, професіоналів своєї справи, мобільних, гнучких, здатних активно діяти в будь-якому середовищі, використовуючи при цьому всі можливі ресурси задля задоволення права дитини на якісну освіту. Саме від учителів залежить майбутнє держави, позаяк учитель – це фахівець, який допомагає учневі проявити себе, запалює в ньому іскорку – любов до навчання та праці, яка в подальшому стане вогнем – його спеціальністю та кар’єрою. Анрі Барбюс свого часу писав: «Школа – це майстерня, де формується думка підрастаючого покоління, треба міцно тримати її в руках, якщо не хочеш випустити з рук майбутнє», і це дійсно так. Щоб похмуре сьогодні закінчилося, освітянська спільнота має впевнено діяти, робити все можливе, щоб діти почувалися максимально комфортно й відчували, що вони у безпеці. Індивідуальний стиль учителя у цьому випадку відіграє дуже важливе значення: приязність, товариські стосунки, взаємодопомога, активність, емпатійність, поведінка, відсутність тривожності у вчителя створюють атмосферу, яка є сприят-

ливою для навчання та виховання здобувачів освіти. Отже, новий вектор освітніх можливостей відповідно до концептуальних засад Нової української школи націлений на особистість майбутнього вчителя, формування його індивідуального стилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що поняття «індивідуальний стиль учителя» з’явилося у науковому дискурсі досить давно, зокрема, його досліджували такі вчені, як: Є. Климов, К. Левін, Н. Левітов, А. Маркова, А. Ніконова, В. Мерлін, І. Страхов та ін. Учені розробили власну класифікацію стилів, де надають перевагу лише одному стилю, вважаючи його домінуючим та найефективнішим. Але зважаючи на те, що кожний педагог – індивід та різниться від інших своїм характером, темпераментом, типом нервової системи та іншими особливостями, то стиль, який найбільше йому підходить, також буває різний. Так, за визначенням Є. Климова, індивідуальний стиль діяльності – це сукупність загальних та особистісних засобів праці, які дозволяють максимально використовувати цінні якості людини і компенсувати її недоліки. В. Мерлін зауважує, що індивідуальний стиль діяльності –

це цілісна система операцій, яка визначається цілями та завданнями педагогічної діяльності, властивостями різних рівнів індивідуальності вчителя і забезпечує його ефективну взаємодію з учнями (Kholkovska I.L., Voloshyna O.V., Hubina S.I., 2019, p. 85).

Т. Мальковська під стилем педагогічного керівництва розуміє «сукупність стійких способів взаємодії вчителя з учнями у ході спільної діяльності та спілкування. В якості основних способів взаємодії виступають: спосіб вербального спілкування з учнями (доброзичливий, байдужий, офіційний тон тощо), форма спілкування (наказ, вимога, порада, прохання), прийоми заохочення і покарання, встановлення певної дистанції» (Kholkovska I.L., Voloshyna O.V., Hubina S.I., 2019, p. 89).

Мета статті: проаналізувати деякі аспекти змісту поняття «індивідуальний стиль учителя», різновиди класифікацій у площині їх впливу на професіоналізм учителя Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Найважливіше джерело виховання почуттів педагога – це багатогранні емоційні відносини з дітьми в дружньому колективі, де вчитель не тільки наставник, а й друг, товариш», – так писав Василь Олександрович Сухомлинський (Zaichenko, 2008). Ми цілком погоджуємося з цією думкою, бо це дійсно так! Саме Нова українська школа прагне, щоб вчитель був «старшим мудрим другом», а не керівником, який лише надає вказівки й чекає хорошого результату. Суттєво, що ще в 1960-х роках В. Сухомлинський прогнозувало наголошував, що дитина – це активний і самодіяльний індивід, який не «вчиться на дорослого, а живе повноцінним цікавим життям». Однак, мало педагогів прислухалися до цього, вони й надалі вважали, що повинні надавати вказівки й чекати на виконання, а не прислухатися до думки учня й навчатися разом із ними та лише направляти думки у разі помилки чи неправильного вибору. Ми повинні із власного досвіду усвідомлювати, що набагато приємніше приходити до школи, де вчитель чекає тебе із хорошим настроєм, цікавими та новими завданнями, а не застарілими, де вчитель йде «в ногу із часом» та інколи й випереджає його, робить прогнози на майбутнє. Учні в такому класі почувають себе вільно та невимушено, їм приємно ходити до школи, не лякаючись, що коли прийде вчи-

тель, то насварить за неправильну думку. Нова українська школа (НУШ) – це місце, де діти не бояться запитувати й хочуть щодня дізнаватися більше, але це залежить від індивідуального педагогічного стилю. Якщо вчитель відкритий, вільний під час спілкування, здатний виявити свою помилку, поспівчувати та приділити увагу кожному, виконує свою роль впевнено, то освітній процес буде результативним. Отже, серед професійно важливих якостей учителя виокремлюється *індивідуальний стиль педагогічної діяльності* як сукупність своєрідних проявів учителя як особистості, людини й професіонала, як сукупність неповторних стійких способів діяльності та спілкування, що характеризують індивідуальну манеру виконання педагогічної діяльності.

Зауважимо, поняття «індивідуальний стиль учителя» трактується різноаспектно, позаяк існують різні види класифікації даних стилів, у яких вчені описують їх вплив на професіоналізм вчителя та на взаємодію з учнями.

Найпоширенішим у вітчизняній педагогіці є підхід, започаткований у 30-х роках ХХ століття дослідженнями ефективності різних стилів керівництва (лідерства), за авторства К. Левіна. Як відомо, К. Левін виділив три стилі керівництва: демократичний, авторитарний і стиль невтручання. Зазначена класифікація отримала значне поширення і була перенесена педагогами та психологами в контекст досліджень стилів педагогічної взаємодії (Е. Берн, О. Бодальов, О. Леонтєв, Т. Мальчаковська та ін.) (Kholkovska I.L., Voloshyna O.V., Hubina S.I., 2019, p. 89).

За цієї класифікації *авторитарний стиль* характеризується суворим контролем керівника, жорстокістю, очікуванням беззаперечної покори учнів, прийняття рішень лише вчителем, перевагою репресивних методів впливу, де учні – це просто глина, з якої вчитель самостійно вирішує, що зробити. За нашим переконанням, немає нічого гіршого, ніж використання цього стилю... Дитина щодня із поганим настроєм відвідуватиме школу й щоранку запевнятиме батьків, що не хоче там навчатися, оскільки педагог не дає змоги висловлювати свої думки та ідеї, робити вибір або ж проявляти свої таланти.

Демократичний стиль презентується як активна взаємодія вчителя та учнів, що є рівними учасниками навчального процесу, разом

приймають рішення, складають правила. У такому класі панує теплий психологічний клімат, де діти вільні та відчують, що вони є важливими у цьому середовищі, знають свою роль, вчитель довіряє та дозволяє дітям «самоконтролювати» свої дії, таким чином стає старшим порадицею. Педагог надає перевагу заохочувальним засобам впливу: похвала, подяка, репліка-ствердження, нагорода, звичайно, учневі приємно це чути, саме від учителя, бо вчитель для учня початкової школи – авторитет та зразок для наслідування, його найкращий друг, який відкриває двері у світ знань.

Також К. Левін відокремлює ще один стиль – *ліберальний* або як ще його називають – *нейтральний*. Особливостями цього стилю є попускання, тобто педагог уникає самостійного прийняття рішень, не знає дієві способи розв'язання питань, йому не завжди вдається налаштувати взаємини з учнями та створити сприятливу атмосферу в класі. Такий учитель не вміє розподіляти обов'язки в команді та скеровувати дитину. Вважаємо, що означений стиль є неефективним, бо діти початкової школи не завжди здатні самостійно вирішувати всі питання, інколи вони потребують допомоги та підказки як діяти далі. Цей стиль характеризує низький рівень знань та умінь учителя, його непрофесіоналізм, відсутність комунікативних навичок, недостатню гнучкість.

Класифікація стилів за Є. Климовим є схожою, оскільки в ній також виокремлюються три види стилю:

- авторитарний;
- демократичний;
- ліберальний.

Заслуговує на увагу позиція вчених (О. Завгородня, В. Зливков, С. Копилов, О. Котух, С. Лукомська,) згідно з якою узагальнено: виявлено залежність між стилем педагогічного керівництва й особливостями регулювання поведінки дітей-першокласників. Учителі демократичного та авторитарного стилів різняться за частотою різних форм оцінювання та контролю діяльності дітей, за застосуванням похвали, осуду, заохочення (Ziaziun I.A. Kramushchenko L.V., Kryvonos I.F., 1997, с. 192).

Ученими доведено, що особливо негативним є вплив «авторитарних» педагогів на маленьких дітей. Відмінності у спілкуванні

педагогів із демократичними та авторитарними тенденціями виявляються перш за все у формах постановки вимог до дітей та модальності оцінок. Встановлено, що педагоги авторитарного типу в спілкуванні схильні до використання імперативних форм вимог (наказ, розпорядження, категорична вказівка); у них негативні оцінки значно переважають позитивні (Ziaziun I.A. Kramushchenko L.V., Kryvonos I.F., 1997, с. 193).

Дослідження свідчать, що для багатьох дітей 6–7 років характерна виконавська позиція щодо дорослого в навчальних ситуаціях, тенденція до слухняності, некритичного виконання його вказівок. Це породжує різні форми імітації змістовних дій щодо розв'язання завдань. При цьому увага дитини передусім концентрується на стосунках із дорослим. Учителі, які виявляють авторитарні тенденції у взаємодії з учнями, сприяють закріпленню наслідувально-конформних форм поведінки дітей (Ziaziun I.A. Kramushchenko L.V., Kryvonos I.F., 1997, с. 194).

Отже, цілком правомірно узагальнено, що авторитарний стиль негативно впливає на учнів, захворювання у таких класах є частішими, розпорядження та постійні накази не можуть створити тісні відносини між учителем та учнем, педагог ніколи не стане другом та не отримає довіру дитини.

Дослідники (В. Зливков, О. Завгородня, С. Лукомська, С. Копилов, О. Котух) на основі аналізу існуючих досліджень щодо вивчення індивідуального стилю діяльності учителя як переваги певних мотивів, мети, способів виконання та оцінки результатів діяльності, здійснених А. Марковою і А. Ніконовою (Markova, Nikonova, 1987), зробили висновок, що в основу запропонованої класифікації стилів покладено такі принципи:

- переважна орієнтація вчителя на результати навчання;
- адекватність – неадекватність планування навчально-виховних процесів;
- оперативність – консервативність у використанні засобів педагогічної діяльності;
- рефлексивність – інтуїтивність (Zlyvkov V.L., Lukomska S.O., 2019).

На підставі цих принципів виділено чотири стилі: емоційно-імпровізаційний, раціонально-методичний, раціонально-імпровіза-

ційний, емоційно-методичний (Ziazun I.A., Kramushchenko L.V., Kryvonos I.F., 1997, с. 197), проілюстровані в таблиці 1.

Найбільш ефективними визначені емоційно-методичний та раціонально-імпровізаційний стилі педагогічного спілкування.

Висновки. Отже, дослідження показує що основними особливостями індивідуального стилю вчителя є: тип спілкування, характер, вміння керувати та вирішувати питання, способи взаємодії, методи та засоби навчання, темперамент, комунікативні та організаторські навички, довіра, тон, гнучкість, активність, ставлення. Щоб процес навчання був плідним, потрібно використовувати стиль, де вчитель та колектив є єдиним цілим та мають спільну мету, де вчитель може допомогти та підтримати, де присутнє неформальне спілкування. Щоб сфор-

мувати власний індивідуальний стиль майбутньому вчителю, зокрема початкової школи, потрібно досить багато працювати. Дуже добре, коли педагог займається самовихованням, але цього не достатньо. Він має також пам'ятати про заклади, які проводять різні курси, марафони, методичні об'єднання, де обмінюються досвідом професіонали, які вже мають великий досвід та успіх у цій справі.

Ми свідомі того, що реалізація проєкту «Нова українська школа» є можливою, якщо учні будуть не лише об'єктом освітнього процесу, а й рівноправним суб'єктом. Спрямування освітнього процесу на гуманістично орієнтовану взаємодію його учасників потребує підготовки майбутнього вчителя з відповідним рівнем індивідуального стилю педагогічної взаємодії з учнями.

Таблиця 1

Індивідуальні стилі вчителя

Назва	Психологічна характеристика
Емоційно-імпровізаційний стиль (ЕІС)	Вчителя з ЕІС вирізняє переважна орієнтація на процес навчання. Пояснення нового матеріалу такий вчитель буде логічно, цікаво, але в процесі пояснення у нього відсутній зворотній зв'язок з учнями. Під час опитування вчитель з ЕІС звертається до великої кількості учнів, в основному сильних, які його цікавлять, опитує їх у швидкому темпі, задає неформальні питання, але мало дає їм говорити, не чекаючи, поки вони сформулюють відповідь самостійно. Для вчителя з ЕІС характерно недостатньо адекватне планування освітнього процесу, для викладання на уроці він відбирає найбільш цікавий матеріал; не такий цікавий, але важливий, залишає на самостійне вивчення учнями. В діяльності вчителя з ЕІС недостатньо представлені закріплення та повторення навчального матеріалу, контроль знань учнями. Вчителі з ЕІС вирізняються високою оперативністю, використанням значного арсеналу різноманітних методів навчання. Такий педагог часто практикує колективні обговорення, стимулює спонтанні висловлювання учнів. Для вчителя з ЕІС характерне невміння проаналізувати особливості та результативність своєї діяльності на уроці.
Емоційно-методичний стиль (ЕМС)	Для вчителя з ЕМС характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування освітнього процесу, висока оперативність, деяка перевага інтуїтивності над рефлексивністю. Орієнтуючись як на процес, так і на результати навчання, вчитель адекватно планує освітній процес, поетапно відпрацьовує весь навчальний матеріал, уважно стежить за рівнем знань усіх учнів (як сильних, так і слабких), в його діяльності постійно представлені закріплення і повторення навчального матеріалу, контроль знань учнів. Такого вчителя вирізняє висока оперативність, він часто змінює види робіт на уроці, практикує колективні обговорення. Використовуючи багатий арсенал методичних прийомів при обробці навчального матеріалу, прагне активізувати дітей не зовнішньою розважальністю, а справді зацікавити особливостями самого предмету.
Розмірковуючо-імпровізаційний стиль (РІС)	Для вчителя з РІС характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування освітнього процесу. В порівнянні з вчителями емоційних стилів, вчитель з РІС проявляє меншу винахідливість у підборі і варіюванні методів навчання, не завжди може забезпечити високий темп роботи, менше практикує колективні обговорення, скорочує час спонтанних висловлювань під час уроку, ніж вчителі з емоційним стилем. Учитель з РІС менше говорить сам, особливо під час опитування, та прагне впливати на учнів непрямим шляхом (за допомогою підказок, уточнень і т.ін.), дає можливість, учням детально оформити відповідь.
Розмірковуючо-методичний стиль (РМС)	Орієнтуючись переважно на результати навчання і адекватно плануючи освітній процес, учитель з РМС проявляє консерватизм у використанні засобів педагогічної діяльності. Висока методичність (систематичність закріплення, повторення навчального матеріалу, контроль знань учнів) поєднується з невеликим, стандартним набором методів навчання, перевагою репродуктивної діяльності учнів, рідким проведенням колективних обговорень. Під час опитування вчитель з РМС звертається до невеликої кількості учнів, дає кожному багато часу на відповідь, особливу увагу приділяє слабким учням. Для вчителя з РМС характерна в цілому рефлексивність.

У професійній підготовці майбутніх учителів Нової української школи найвагомим є вироблення такого стилю педагогічного спілкування й діяльності, що пронизує весь освітній процес початкової школи, є найвищою здатністю фахівця-професіонала й потребує його

постійного вдосконалення. Відтак, проблема формування індивідуального стилю набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і в прикладному аспектах, з чим, власне, ми і пов'язуємо *перспективи подальших наукових розвідок*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зайченко І.В. (2008). Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. Київ: Освіта України, «КНТ».
2. Маркова А. К, Никонова А. Я. (1987). Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя. Вопросы психологии. № 5, с. 40–48.
3. Холковська І.Л., Волошина О.В., Губіна С.І. (2019). Основи педагогічної майстерності: практикум. Вінниця: Твори.
4. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. (1997). Педагогічна майстерність: Підручник. Київ: Вища школа.
5. Зливков В.Л., Лукомська С.О. (ed.) (2019). Психологія педагогічної взаємодії: інтегративний підхід: монографія. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

REFERENCES:

6. Zaichenko I.V. (2008). Pedagogika. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladiv (Pedagogika. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladiv). Kyiv: Osvita Ukrainy, KNT (in Ukrainian).
7. Markova A.K., Nikonova Ya. (1987). Psihologicheskie osobennosti individualnogo stilya deyatel'nosti uchitelya. Voprosy psikhologii (Psychological features of the individual style of the teacher's activity. Questions of psychology). № 5, pp. 40–48.
8. Kholkovska I.L., Voloshyna O.V., Hubina S.I. (2019). Osnovy pedahohichnoi maisternosti: praktykum (Basics of pedagogical skill: practicum). Vinnytsia: Tvory (in Ukrainian).
9. Ziaziun I.A., Kramushchenko L.V., Kryvonos I.F. (1997). Pedahohichna maisternist: Pidruchnyk (Pedagogical skill: Textbook). Kyiv: Vyscha shkola.
10. Zlyvkov V.L., Lukomska S.O. (ed.) (2019). Psykholohiia pedahohichnoi vzaiemodii: intehratyvnyi pidkhid: monohrafiia (Psychology of pedagogical interaction: integrative approach: monograph). Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy (in Ukrainian).